

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И.Я. ГУРЛЯНДА НА ПОСТУ РЕДАКТОРА ОФИЦИОЗА «РОССИЯ»

В статье рассматривается период становления и бурного развития периодической печати Российской империи в конце XIX – начале XX века. Анализируются основные этапы создания правительственного периодического издания «Россия» и характер деятельности И.Я. Гурлянда на посту редактора данного официоза.

Ключевые слова: монополистический капитализм, консерватизм, интеллигенция, прогресс, догматизм, пропаганда, самодержавие, официоз.

Viktoria Holovko

ACTIVITIES OF I.HURLYAND'S AS EDITOR OFFICIAL ON «RUSSIA»

The article deals with the period of formation and rapid development of the Russian Empire periodical press in the late XIX – early XX century. It analyzes the basic creating steps of the government periodical "Russia". It describes the I.Hurlyand's activity on the place of an editor of that newspaper.

Keywords: monopoly capitalism, conservatism, intellectuals, progress, dogmatism, propaganda, autocracy and official on.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2015

УДК 94(470):82-92“19/...”

Наталія Лашук

ПРОБЛЕМА «ЖИДОМАСОНСЬКОЇ ЗМОВИ» В РОСІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізується теорія «жидомасонської змови» як одна з домінуючих проблем масонського питання в російській публіцистиці кінця XIX – початку XX століття, а також охарактеризовано суспільні дискусії щодо проблеми «вільних каменярів» Російської імперії.

Ключові слова: масонство, лібералізм, ложа, «вільні каменярі».

Проблема масонства та діяльності масонських лож залишається предметом наукового інтересу у сучасній історичній науці [1, 17]. Дослідників цікавлять проблеми еволюції масонського містицизму та ступінь політичного впливу «вільних каменярів» на історичні події в історії імперської Росії. Цікавий підхід до осягнення масонського феномену як форми західноєвропейської соціальної практики запропоновано у роботі американського історика Д. Сміта [13]. Утім, досліджень, що висвітлювали б різні стратегії сприйняття масонської історії російським суспільством, не представлено на теренах ані вітчизняної, ані зарубіжної історіографії.

На початку ХХ ст. словосполучення «масони-євреї» стало невіддільним. Страх всесвітнього єврейства тісно переплітався зі страхом всесвітнього масонства. Єврейське питання, яке існувало в Російській імперії вже давно стало прототипом масонського. Адже проблема «вільних каменярів» рознеслася на багато сфер життя імперії – політику, російську пресу, вона зачіпала також область культурного життя і, таким чином, стала важливою для самого російського духу. «Королівське мистецтво» знаходилося в тісному зв'язку з тими явищами, які тримають народ в постійній тривозі. Якщо євреї ототожнювалися зі страхом втрати автентичної російської-слов'янської культури, то і масони стали страхом щодо втрати монархічного устрою, який найбільш притаманний для російської держави.

На початку ХХ ст. в суспільно-політичній думці Російської імперії активно розвивається версія «жидомасонської змови» або всесвітнього панування євреїв-масонів. У 1900-х рр. в пресі видаються та обговорюються так звані «Протоколи сіонських мудреців», які отримали гучні відгуки щодо їх фальсифікації, так і активну підтримку їхньої достовірності. В лоні подій початку ХХ ст. політичні діячі промонархічного напрямку, а також релігійні діячі Російської імперії використовують тему «євреї-масони», висвітлюючи в негативному тандемі масонський рух, а також зводячи масонство до сектантської організації. Консервативна історіографія, побоюючись активізації ліберальних тенденцій в суспільстві, почала активно критикувати масонський містицизм, який не мав нічого спільного з просвітницькою діяльністю, яку проводили адепти масонства. З'являються

публікації на тему шарлатанства, релігійно-містичного спрямування та антиурядових намірів представників «королівського мистецтва» [8, 15, 16].

Слід зазначити, що російські публіцисти користувалися творами зарубіжних, насамперед, французьких авторів. О.О.Селянинов категорично відстоював тезу про антиросійський, антидержавний і антихристиянський характер діяльності масонських лож, автору належить перша згадка про змову масонів з євреями. Однак власне теорію «жидомасонської змови» дослідник запозичив зі сторінок французьких видань, які звинувачували масонів у ініціюванні Великої французької революції, якими нібито керували євреї.

Дослідника хвилює політична активність французьких масонів, а також можливість подібного сценарію розвитку для Російської імперії, що неодмінно призведе до краху існуючого режиму. О.О.Селянинов попереджає, що попереду виникне велика боротьба, яка буде страшнішою за татарське іго чи навіть нашестя Наполеона. Однак порятунок країна знайде в Православній Церкві, яка «может собрать разрозненное на Руси стадо Христово, победит общественную неправедность и вернуть России ее прежний, ненавистный нечестию дух» [14, с. 294]. Але це можливо лише за сильної самодержавної влади та домінуючої ролі Православної Церкви.

Після революції 1905–1907 рр. відбулася ескалація негативних оцінок феномену масонства. Праві сили та відчайдушні прихильники монархічної форми правління бачили в ньому загрозу не тільки для Російської імперії, але й для всього роду людського. Так, російський публіцист, активний учасник монархічного руху Г. О. Шечков все революційне пов'язував з єврейством [18].

Ще один активний учасник монархічного руху, філософ та публіцист М. Ф. Таубе (М. Вашутін) також вкрай критично висловлювався щодо російського масонства, називаючи його то релігійною сектою всесвітнього значення й всесторонньої віротерпимості, то таємним філософським, майже науковим, вченням, а інколи навіть кодексом загальної моралі [7]. Також автор висловив твердження, що масонство – це громадянська соціальна організація, таємний уряд і, нарешті, це містична, окультна сила. Подібні висловлювання можна констатувати як конспірологічні, основною їх метою був захист існуючої монархії та всіх її складових: самодержавства, православ'я та народності. Як бачимо, масонські ідеї, такі як свобода, рівність та братерство, не вписувалися в загальну схему розвитку російського суспільства, тому піддавалися жорсткій критиці.

Однак, масонство почали розглядати не тільки як політичну ліберальну організацію, а й як сектантську, де відбувалися поклоніння Дияволу та темним силам. Промонархічна інтелектуальна еліта досить сміливо обговорювала політичні теми, однак маскуючи їх під релігійні мотиви.

Представник правоконсервативних поглядів Г. Бутмі [5, 6], який 1903 р. разом із П. Крушеваном видав «Протоколи сіонських мудреців», говорив про схожість масонської і єврейської символіки. Також автор наполегливо зазначав, що юдеї беруть активну участь в масонських ложах. Масонство намагається стерти перепони, які розділяють людей, такі як: національні, расові, станові відмінності і т.д. Але на противагу Християнству, яке також має мету єдності всіх людей на підставі любові і прощення, масонство йде до своєї мети шляхом лицемірства, злочину, ненависті і насилля. Задля ліберальної ідеї рівності національностей і релігії воно поступово знищує в свідомості своїх послідовників почуття патріотизму і обов'язку, і в такий спосіб призводить до поклоніння Сатані. Як бачимо, підкреслюється лібералізм масонських ідей, що суперечило монархічній формі правління в Російській імперії. Також автор, емоційно передаючи всі «страшні» наслідки укорінення масонських ідей, вказує на пряму загрозу для християнської віри [5, с.77–78].

Г. Бутмі говорить про масонську символіку та обряди, які мали місце в масонських ложах. Автор звертає увагу на використання «вільними каменярями» біблійної легенди про Хірама та наголошує, що Хірама масони вважають нащадком Каїна, який, в свою чергу, був сином Єви і Диявола. Таким чином, на думку публіциста, поклоніння масонів Темним силам не є дивним. Однак такі твердження автора досить суперечливі. Слід зазначити, що американський публіцист початку ХХ ст. Едмунд Ронайн [19], який детально охарактеризував масонські обряди і символи зазначав, що Легенда про Хірама була основою всієї масонської символіки, однак її використовували, щоб «удревнити» походження братства «вільних каменярів» від першого Майстра Соломонового Храму та пояснити таким чином походження всіх масонських містерій та символів.

Проблему революції та масонського питання через призму богослов'я зачіпає ще один російський політик правих поглядів, публіцист, письменник М. Марков [10, 11]. Автор переповідає біблійську історію боротьби добра зі злом, тобто славнозвісну зраду Сатаніїла, висловлює кантівський закон єдності і боротьби протилежностей (природна і суспільно-історична дійсність), однак в релігійній інтерпретації, а саме, що із протилежних прагнень виникла вічна боротьба добра і

вищого духу зі злом і нижчою плоттю. Ця стихійна боротьба безперервно і не слабшаючи триває протягом життя всіх народів і є першоосною всієї історії людства. Автор дає характеристики «людини», яка потрапляє до Бога і є правдивою, з чистою совістю. Використовує ряд таких характеристик, як «влюбленный, счастливый, вдохновенный». Дивно, що до «Пекла», тобто до землі потрапляють «злодеи, заговорщики, преступники», тобто публіцист використовує політичні терміни, проти звичайних порівняльних прикметників. Кульмінаційно, автор приводить читача до висновку, що світла, чиста віра – це віра християнська, віра любові і доброго діяння. А темні, зловісні культу неzmінно ховалися в землю, в підземеллях «творились элевзинские таинства, во мраке приносились отвратительные жертвы Бафомету, в потемках и под покровами заклатья происходят ритуальные радения франк-масонов» [10, с. 5–6]. Тобто, масонство охарактеризоване політичною термінологією, тлумачилось в негативному релігійному сенсі.

Митрополит Антоній (Храповський) називає масонство «лжеучением», яке являється одним із самих шкідливих [2, с. 1]. Масонство є таємна інтернаціональна боротьба із Богом, з християнством, з Церквою, з національною державністю і особливо державністю християнською. В цій організації перше місце по силі впливу і значення належить єврейській нації, якій притаманне богоборство з дня розп'яття Христа Спасителя. Масонство – непримиримий ворог християнства. Воно ставить своєю метою розвал Церкви, війну зі всіма релігіями, і організацію революцій у всьому світі. Братство «вільних каменярів» є ворог, однак митрополит Антоній називає поряд з масонством ще одного ворога – республіку, тобто знову відбувається гра слів, де «королівське мистецтво», так чи інакше, веде і політичну, і релігійну боротьбу [2, с. 2].

Також публіцист звинуватив масонів в знищенні Росії, мається на увазі прихід до влади більшовиків, до чого начебто масони доклали своїх зусиль: «Все принципы, все методы, которые большевики применяют для разрушения России, очень близки масонским» [2, с. 5]. Слід зазначити, що більшовики не цуралися і часто самі визнавали допомогу братства «вільних каменярів» в утвердженні соціалістичних ідеалів, що не підтверджується історичними фактами і більше схоже на політичну демагогію.

Російській публіцист В. Лукін [9] намагався проаналізувати сенс масонської символіки, через яку неодмінно можливо пізнати всю істинність цієї організації. Автор наголошує, що ні в одній політичній, релігійній чи будь-якій системі символи не грають такої колосальної ролі, як в масонстві. В. Лукін досить детально характеризує основні масонські символи різних систем. Так, наприклад, найпростіший символ братства – циркуль з кутником автор пояснює як символ всевітнього масонства або вічності та символ закону і совісті. Слід зазначити, що його дослідження є досить ґрунтовним для того часу, однак просякнуте низкою звинувачень в політичних і містичних діяннях «королівського мистецтва», чим і поступається англомовним публіцистичним працям того часу.

Специфіки вивчення масонського питання після революції та Громадянської війни полягає в тому, що тепер проблема «вільних каменярів» цікавить не тільки власне російських інтелектуалів, а також представників еміграційних кіл, які тримали ще досить сильний зв'язок з Батьківщиною, однак мали більш-менш вільне висловлювання думки, а також доступ до англомовної літератури. Представник правих сил в еміграції Б. Брезоль наголошував, що світова демократія в умовах тих подій, які виникли, тобто маються на увазі революції та війни – зазнала повного краху та прийняла розмір світової катастрофи [4, с. 167–168].

Досить цікаві твердження лунають зі сторінок іноземної преси. «Наддержава як ідеал масонства» – така теза знайшла місце в промонархічному емігрантському журналі «Двуглавый Орел» (1929 р.) [12, с. 102]. Масонство прагне зруйнувати все старе, знищити всі існуючі підвалини, і на руїнах минулого побудувати нове масонське царство. Масонство має створити міжнародний рух, наслідком якого буде вічний мир і панування ідеалів свободи, рівності і братерства між народами.

У червні місяці 1917 р. масонство союзних і нейтральних країн організувало в Парижі з'їзд, одним з головних завдань якого, за словами його голови, Карно, було: «Підготувати з'єднані Штати Європи, створити наднаціональну владу, завданням якої буде вирішення конфліктів між націями: агентом пропаганди цієї концепції миру і загального благополуччя буде масонство» [12, с. 103]. Занепокоєння такою перспективою всевітнього європейського правління пронизує майже всю еміграційну пресу промонархічного толку.

Е. Берг говорить про інтернаціоналізм масонського руху. «Власть над человечеством, мировая гегемония еврейства – такова определенная цель, к которой с зловещим успехом стремится темная сила иудо-масонства» [3, с. 66]. За Є. Бергом досягнути цієї мети можливо двома способами: по-перше, методом внутрішнього знищення національного духу народів і подальшого захоплення

впливу і влади зсередини, і, по-друге, методом з'єднання досі самостійних держав в міжнародний союз з поступовим позбавленням колишніх держав їх прав і можливостей здійснювати свою національну волю. В цьому останньому порядку дій темних сил ось уже 10 років, як виникла і все більше захоплює області світового впливу Ліга Націй. «Ліга Націй несомненно является детищем иудо-масонского замысла и поддерживается всеми силами мирового еврейства и его служебных органов» [3, с. 67].

Також приналежність Ліги Націй до масонського впливу висвітлювалася на сторінках французької преси. Журналіст Ерве де Ровіль робить гучний висновок про те, що прапор Ліги Націй прикриває собою масонську сутність організації [12, с. 88]. Тобто мета такої організації полягає в тому, щоб підготувати Сполучені Штати Європи, створити наднаціональну владу, яка повинна буде вирішувати суперечки між націями: масонство буде агентом пропаганди цієї організації у світі.

Таким чином, масонське питання розглядалося в частині публіцистики крізь спектр «жидомасонської змови» та всесвітнього єврейського панування. Ліберальні масонські тенденції не могли бути прийняті консервативним колом російської інтелігенції, яка опонувала до масонської містичної символіки та революційних тенденцій братства «вільних каменярів». В такий спосіб, через призму фантому масонства, піднімалися нагальні питання щодо подальшого розвитку імперії в світлі подій того часу.

Джерела та література:

1. Андреев Д. А. Русская периодическая печать начала XX века о масонстве / Д. А. Андреев // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 1992. – № 1. – С. 27– 38.
2. Антоний (Храповский), митрополит Киевский и Галицкий. Послание о масонстве / А. Храповский. – Чернигов, 1993: Редакция русского православного журнала «Вера и жизнь». – 7 с.
3. Берг Э. Движущие силы мировой политики / Э. Берг. – Мюнхен, 1922
4. Бразоль Б.Л. Мир на перепутье / Б.Л. Бразоль / пер. с англ. Е.Л. Бразоля. – Белград: Всеславянский книжный магазин, 1922. – 318 с.
5. Бутми Н. А. Каббала, ереси и тайные общества / Под ред. Г. В. Бутми. — Репринтное издание 1914 г. — СПб.: Альфарет, 2009. — 298 с.
6. Бутми Н. Франк-масонство и государственная измена. — СПб.: Экономическая типолитография, 1906. — 118 с.
7. Вашутин М. [Таубе М.Ф.] Политическое масонство и его участие в крамоле России / М. Вашутин. – Харьков, 1914. – 8 с.
8. Дубровин Н. Ф. Наши мистики-сектанты. А. Ф. Лабзин и его журнал «Сионский Вестник» / Н. Ф. Дубровин // Русская старина. – 1894. – № 9–12. – С. 136–158.
9. Лукин Ю.Н. В мире символов / Ю.Н. Лукин. – Харбин, 1936. – 47 с.
10. Марков Н.Е. Война темных сил / Н.Е. Марков. – Париж: Издательство Светлейшаго Князя М. К. Горчакова “ДОЛОЙ ЗЛО”, 1928. – 456 с.
11. Марков Н.Е. Лик Израиля / Н.Е. Марков. – Эрфурт: U. BODUNG-VERLAG, 1938. –13 с.
12. Речь патриарха Алексия II к раввинам г Нью-Йорка (США) 13 ноября 1991 года и Ересь жидовствующих / [автор невідомий]. – Нью-Йорк: США, 1992. – 296 с.
13. Смит Д. Работа над диким камнем: Масонский орден и русское общество в XVIII веке / Дуглас Смит / Пер. с англ. К. Осповата и Д. Хитровой. – М. : Новое литературное обозрение, 2006. – 224 с.
14. Селянинов А. Тайная сила масонства / А. Селянинов. – СПб. : Репринт, 1911. – 294 с.
15. Семевский В. И. Декабристы-масоны / В. И. Семевский // Минувшие годы. – 1908. – № 2 – С. 55–82.
16. Семека А. Русские розенкрейцеры и сочинения Екатерины II против масонства / А. Семека // Журнал Министерства народного просвещения. – 1902. – № 1. – С. 343–400.
17. Старцев В. И. Российские масоны XX века / В. И. Старцев // Вопросы истории. – 1989. – № 6. – С. 33 – 50.
18. Шечков Г.А. Масоны и Государственная Дума / Г. А. Шечков // Мирный труд. –1909. – №4. – С.120–151.
19. Ronayne E. Ronayne's hand-book of Freemasonry / Edmond Ronayne. – Chicago: EZRA A COOK, Publisher INCORPORATED, 1923. – 272 p.

Наталья Лашук

**ПРОБЛЕМА «ЖИДОМАСОНСКОГО ЗАГОВОРА» В РОССИЙСКОЙ
ПУБЛИЦИСТИКЕ НАЧАЛА XX СТ.**

В статье анализируется теория «жидомасонского заговора» как одна из доминирующих проблем масонского вопроса в российской публицистике, а также охарактеризованы общественные дискуссии по проблеме «вольных каменщиков» Российской империи.

Ключевые слова: масонство, либерализм, ложа, «вольные каменщики».

Nataliya Lashuk

**THE PROBLEM OF THE JUDEO-MASONIC CONSPIRACY IN RUSSIAN
PUBLICISM IN 20-th CENTURY**

The article examines the Judeo-Masonic conspiracy, illuminated on pages of periodicals beginning of the twentieth century and characterized the public debate over the issue of "freemasons" of the Russian Empire.

Keywords: Freemasonry, liberalism, Lodg, "Freemasons".

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015

УДК 94(47):281.93:356.363«19»

Сергій Малишко

ПРАВОСЛАВНЕ ВІЙСЬКОВЕ ДУХІВНИЦТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ в 1914 р.

У статті розглянуто стан православного військового духівництва Російської імперії напередодні Першої світової війни. Автор досліджує кадровий склад військово-духовного відомства, його віковий ценз, освітній показник та досвід пастирської діяльності.

Ключові слова: військове духівництво, кадровий склад, Російська імперія, протопресвітер, Перша світова війна (Велика війна).

Військове духівництво Російської імперії, яке, в тому чи іншому вигляді, існувало впродовж майже 200 років, свого завершеного вигляду отримало лише напередодні Першої світової війни, а вже 1918 р. було ліквідоване більшовицьким керівництвом. Століття поспіль знову виникла потреба у військових священниках, що пов'язано з духовним відродженням країни, в тому числі і релігійності. Громадсько-політична актуальність зумовлена відродженням капеланської служби відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. №667-р. Наразі, створення капеланської служби є нагальною потребою на сучасному етапі функціонування Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб військовослужбовців, піднятті моральності та забезпеченні її високого рівня в особового складу, участі у військових операціях, навчаннях, святах для безпосереднього виконання душепастирського обов'язку, обмеженні впливу деструктивних культів на військовослужбовців, які несуть небезпеку душевному та духовному здоров'ю. Для ефективного функціонування капеланської служби у Збройних Силах України (в т.ч. і у СБУ, Держприкордонслужби, Нацгвардії, Держспецслужби транспорту) необхідне її ґрунтовне наукове вивчення в період найвищого розвитку – у 1914 р., що є частиною комплексного дослідження історії військового духівництва, а з огляду на переважну більшість військовослужбовців православного віросповідання, першочерговим є цей напрямок роботи. Все це в комплексі і обумовлює актуальність зазначеної теми.

Вітчизняна історіографія військового духівництва зосереджена на ролі військового духівництва, переважно греко-католицького віросповідання, у морально-виховній діяльності українських національних формувань. У цьому руслі написані роботи Д. Забзалюка, Т. Ковальчука, Р. Коханчука, П. Ткачука, [5]. Робота В. Милуся лише побіжно висвітлює історію військового духівництва Російської імперії, зорієнтована, в першу чергу, на висвітлення питання взаємин Церкви і війська, а великої уваги приділено діяльності УПЦ Київського патріархату у ЗСУ [13]. На сьогодні, найбільш ґрунтовною працею із зазначеної проблеми є монографія Т.М. Губської «Военное